

Ֆինանսատնտեսական
ժամանակային շարքերի
վերլուծություն

Ուսումնական ձեռնարկ

ՏԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ
ՇԱՐՔԵՐԻ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

ՀՏԴ 303.733.3:336(07)
 ԳՄԴ 65.051 ց7
 Ֆ 580

Հրատարակության է երաշխավորվել ԵՊՀ
 Տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
 գիտական խորհրդի որոշմամբ

Գլխավոր խմբագիր՝ տնտեսագիտական գիտությունների դոկտոր Ռ.Ա. Գևորգյան

Ֆ 580
 ՏԻՆԱՆՍԱՏՏԵՍԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐԻ
 ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ: Ուսումնական ձեռնարկ.- Եր.: Լիմուշ,
 2017.- 150 էջ:

Ուսումնական ձեռնարկը նկարագրում է ժամանակային շարքերի վերլուծության մեթոդներ և այդ մեթոդների կիրառությունը տնտեսական և ֆինանսական պրակտիկ խնդիրների լուծման համար: Ձեռնարկում տեղ են գտել մասնագիտացված ծրագրային փաթեթների միջոցով ժամանակային շարքերի հետ կապված խնդիրների լուծումները:

Ձեռնարկի նպատակն է ուսանողներին սովորեցնել, թե ինչպես կարելի է մոդելավորել ժամանակային շարքերը, զարգացնել նրանց գիտելիքները և հմտությունները տնտեսության տարբեր մակարդակներում քանակական վերլուծությունների հիման որոշումների ընդունման վերաբերյալ:

Ուսումնական ձեռնարկը կազմվել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետում: Նախատեսված է “Տնտեսագիտություն”, “Կառավարում” և հարակից մասնագիտությունների ուսանողների համար:

ՀՏԴ 303.733.3:336(07)
 ԳՄԴ 65.051 ց7

© ԵՊՀ, 2017

ISBN 978-9939-64-267-3

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐՈՒԽ 1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐ	6
1.1 Տնտեսական ժամանակային շարքերի սահմանումը, դասակարգումը և տեսակները	6
1.2 Միաչափ ժամանակային շարքերի բաղադրիչները	8
ԳՐՈՒԽ 2. ՄԻԱՉԱՓ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐԻ ՍՈՂԵԼԱԿՈՐՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ	14
2.1 Ժամանակային շարքերի էքստրապոլյացիա և հարթեցում	14
2.1.1 Պարզ էքստրապոլյացիայի մոդելները	14
2.1.2 Պարզ էքստրապոլյացիայի մոդելների կիրառությունը ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակի ժամանակային շարքի նկատմամբ	17
2.1.3 ՀՀ բնակչության թվաքանակի ժամանակային շարքի նկարագրությունը	17
2.1.4 Պարզ էքստրապոլյացիայի մոդելների կիրառությունը ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակի ժամանակային շարքի նկատմամբ	19
2.1.5 Ժամանակային շարքերի հարթեցման մեթոդներ	21
2.2 Ստոխաստիկ ժամանակային շարքեր, ժամանակային շարքերի ARIMA մոդելավորում	23
2.2.1 Պատահական քայլեր	23
2.2.2 «Սպիտակ աղմուկ» գործընթաց	25
Գծապատկեր 2.2 «Սպիտակ աղմուկ» գործընթաց	25
2.2.3 Ավտոռեգրեսիա	26
2.2.4 Սահող միջիններով մոդելներ	27
2.2.5 Մոդելի կարգի ընտրության սխեման	30
2.2.6 ARIMA մոդելներ, Բոքս-Ջենքինսի մեթոդաբանություն	32
2.3 Ժամանակային շարքերի մոտարկում Ֆուրյեի շարքով	34
2.3.1 Ֆուրյեի ձևափոխությունը	34
2.3.2 Ֆուրյեի շարքը գույգ և կենտ ֆունկցիաների համար	36
2.3.3 Ժամանակահատվածի կեսում տրված ֆունկցիայի Ֆուրյեի շարքը	37
2.3.4 ՀՀ գնաճի ժամանակային շարքի Ֆուրյեի մոտարկումը	37
2.3.4 Գծային տրենդով Ֆուրյեի շարքի միագործոն մոտարկման կիրառությունը ՀՀ գնաճի ժամանակային շարքի նկատմամբ	39
2.4 Գործնական հարմոնիկ վերլուծություն եվ ֆիլտրեր	40
2.4.1 Գործնական հարմոնիկ վերլուծության ելությունը	40
2.4.2 Սպեկտրի գնահատում	41

2.4.3. ՀՀ գնաճի ժամանակային շարքի գործնական հարմունիկ վերլուծություն	42
2.4.4 Ֆիլտրեր	43
2.5 Ժամանակային շարքերի սպեկտրային վերլուծություն	46
2.5.1 Սահմանումներ	46
2.5.2 Սպեկտրային վերլուծության տեսնագիտական իմաստը	48
2.5.3 Շուտների պարբերագիրը	52

ԳԼՈՒԽ 3. ԲԱԶՄԱԶՍՓ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐԻ ՍՈՂԵԼԱՎՈՐՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

3.1 Միաժամանակյա հավասարումների համակարգեր	55
3.1.1 Տեսնություն տատանումների եվ կայունության գնահատումը	55
3.1.2 Ցնցումների ազդեցության դիտարկումը սիմուլյացիոն մոդելներում	67
3.1.3 Սեյսթ Լուիսի մոդելը	75
3.1.4 ՀՀ տեսնության վրա հարկաբյուջետային եվ դրամավարկային քաղաքականությունների ազդեցության համեմատական վերլուծություն	77
3.2 ՎԵԿՏՈՐԱԿԱՆ ԱՎՏՈՌԵԳՐԵՍԻՎՆ ԿԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ	81
3.2.1 VAR մոդելի ընդհանուր տեսքը	81
3.2.2 Առեվտրային բանկի VAR մոդելը	81
3.2.3 VAR մոդելի կայունությունը	84

ԳԼՈՒԽ 4. ՎԵԿՏՈՐԱԿԱՆ ԱՎՏՈՌԵԳՐԵՍԻՎՆ ՍՈՂԵԼՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻԱԺԱՄԱՆԱԿՅԱ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՅԻ ՄԵԿՏՈՐՈՒՄ

4.1 ՀՀ էներգետիկայի սեկտորում ներդրումների եվ էլեկտրաէներգիայի արտադրության վերլուծությունը	89
4.2 Բնակչության կողմից էլեկտրաէներգիայի և բնական գազի սպառումը	95
4.3 ՀՀ էներգետիկ անվտանգության ապահովումը էլեկտրաէներգիայի ներքին սպառման եվ արտահանման տեսանկյունից	102
4.4 ՀՀ էլեկտրաէներգիայի սպառման գնահատումը ոչ հստակ ռեզրեսիոն վերլուծության միջոցով	108

ԳԼՈՒԽ 5. ԱՎՏՈՌԵԳՐԵՍԻՎՆ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԵՐՈՍԿԵՂԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ՍՈՂԵԼՆԵՐ

5.1 ARCH (1) (Auto-Regressive Conditional Heteroskedasticity) մոդել	119
5.2 Ժամանակից կախված տատանողականություն	119
5.3 ARCH էֆեկտների ստուգում	122
5.4 GARCH մոդելը՝ ընդհանրացված ARCH	125
5.5 ARCH մոդելների գնահատումը E-views փաթեթում	126

ԳԼՈՒԽ 6. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՇԱՐՔԵՐԻ ՄՊԵԿՏՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	131
6.1 Ժամանակային շարքերի մոդելավորումը Ֆուրյեի շարքի մոտարկման միջոցով	131
6.3 Ֆինանսական ժամանակային շարքերի կոհերենտությունը	138
6.4 Ֆուրյեի շարքով մոտարկման կիրառությունը	140

1. Bernanke B.S., Blinder A.S. The Federal Funds Rate and the Channels of Monetary Transmission, American Economic Review, vol. 82, N4, (Sept. 1992), pp.901-921.
2. Pindyck R.S., Rubinfeld D. L., Econometric Models and Econometric forecast Irwin/Mc Graw-Hill, New York, 1998, p.275-289
3. Rudoy M.B. Multistage Mean – Variance Portfolio Selection in Cointegrated VAR. MIT, 2009.
4. Sims C.A. Macroeconomics and Reality, Econometrica, vol. 48, pp.1-48, 1980. Econometrica,
5. www.prometeubank.am
6. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д., Современные деньги и банковское дело// ИНФРА-М, 2000

ԳԼՈՒԽ 4. ՎԵԿՏՈՐԱԿԱՆ ԱՎՏՈՌԵԳՐԵՄԻՈՆ ՄՈՂԵԼՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻԱԺԱՄԱՆԱԿՑԱ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԻՐԱՆՈՒՄԸ ՀՀ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՑԻ ՄԵԿՏՈՐՈՒՄ

/ Ռ.Ա. Գևորգյան, Ա.Ս. Խալաթյան, Վ.Ս. Մարուխյան /

Ներկայումս ՀՀ էներգետիկայի բնագավառում պետության կողմից իրականացվող քաղաքականությունը հիմնականում ուղղված է երկրի էներգետիկ անկախության ու էներգահամակարգի անվտանգության ապահովմանը, որի հիմնական խնդիրներն են էներգահամակարգի աշխատանքի անվտանգության և հուսալիության պահպանումը, ֆինանսատնտեսական գործունեության բարելավումը, ինչպես նաև էներգետիկայում իրականացվող բարեփոխումների շարունակությունը, էլեկտրաէներգիայի վերականգնվող աղբյուրների օգտագործման ծավալների ավելացումը և արտաքին հարաբերությունների ընդլայնումն ու խորացումը:

4.1 ՀՀ էներգետիկայի սեկտորում ներդրումների ել էլեկտրաէներգիայի արտադրության վերլուծությունը

Վերոհիշյալ խնդիրների ուսումնասիրման նպատակով բազմաթիվ հետազոտություններ են կատարվել էներգետիկ համակարգի վրա ազդող գործոնների, ինչպես նաև մակրոտնտեսական ցուցանիշների միջև փոխազդեցությունների պարզաբանման ուղղությամբ: Այսպես, [6] աշխատանքում վեկտորական ավտոռեգրեսիոն (VAR) մոդելի կիրառության միջոցով ցույց է տրվել, որ տնտեսական աճի առաձգականությունը էլեկտրաէներգիայի սպառման և ներդրումների նկատմամբ ավելի բարձր է երկարաժամկետ, քան կարճաժամկետ հատվածում: Ինչն էլ նշանակում է, որ ժամանակի ընթացքում էլեկտրաէներգիայի սպառման և ներդրումների ավելի բարձր մակարդակները բերում են ավելի բարձր տնտեսական աճի: Առաջարկվում է ավելի ցածր տոկոսադրույթներով վարկային քաղաքականություն իրականացնել: Օգտագործելով ամսական տվյալներ [2] -ում VAR համակարգի գնահատմամբ բացատրվում է նավթի գների աճի պարագայում

պահանջարկի վրա ազդող ուղիների գործունակությունը Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության երկրներում:

Հաշվի առնելով էներգետիկ ռեսուրսների նվազող պաշարները, կլիմայական փոփոխությունները և էներգետիկ անվտանգության ապահովման խնդիրները՝ [7]-ում գնահատվում է VAR մոդել՝ էլեկտրաէներգիայի սպառման, եկամտի, նավթի սպառման և նավթի իրական գների միջև դինամիկ փոխկախվածությունները պարզաբանելու նպատակով: Ակնթարթային արձագանքի ֆունկցիաները ցույց են տալիս, որ եկամտի կամ նավթի սպառման դրական ցնցումները մեծացնում են էլեկտրաէներգիայի սպառումը, իսկ նավթի իրական գների ազդեցությունը վերականգնվող էներգետիկայի սպառման վրա փոքր է: Արդյունքում առաջարկվում են քաղաքականություններ, որոնք կարող են ապահովել էներգետիկ աղբյուրների ընտրության օպտիմալ պորտֆել, որն էլ իր հերթին կնվազեցնի նավթի ռեսուրսներից կախվածությունը:

էլեկտրաէներգիայի արտադրության և ներդրումների VAR մոդելը:

Նշանակենք LNPROD(t)-ով էլեկտրաէներգիայի արտադրության լոգարիթմված արժեքը ժամանակի t-պահին, LNINVEST(t)-ով վարկային ներդրումների լոգարիթմված արժեքը ժամանակի t-պահին: Էլեկտրաէներգիայի արտադրության և ներդրումների միջև փոխազդեցությունների ուսումնասիրման համար օգտագործել ենք 22-ում էլեկտրաէներգիայի արտադրության և առևտրային բանկերի կողմից էլեկտրաէներգիայի սեկտորին տրամադրված վարկային ներդրումների 2003-2012թթ ցուցանիշները ամսական կտրվածքով: Գնահատված մոդելն ունի հետևյալ տեսքը:

$$LNPROD = 0.819686 \cdot LNPROD(-1) - 0.404667 \cdot LNPROD(-2) + 0.118276 \cdot LNINVEST(-1) \quad (4.1)$$

$$LNINVEST = 0.074804 \cdot LNPROD(-1) + 0.170207 \cdot LNPROD(-2) + 0.868383 \cdot LNINVEST(-1) - 0.093458 \cdot LNINVEST(-2) - 1.155613 \quad (4.2)$$

Վեկտորական ավտոռեգրեսիայի պարամետրերի գնահատման արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ 4.1-ում:

Վեկտորական ավտոռեգրեսիայի գնահատականները:

	LNPROD	LNINVEST
LNPROD(-1)	0.819686	0.074804
	-0.08713	-0.14295
	[9.40742]	[0.52328]
LNPROD(-2)	-0.404667	0.170207
	-0.08738	-0.14336
	[-4.63094]	[1.18723]
LNINVEST(-1)	0.118276	0.868383
	-0.05679	-0.09317
	[2.08271]	[9.32028]
LNINVEST(-2)	-0.030617	0.093458
	-0.05836	-0.09574
	[-0.52464]	[0.97612]
C	2.828355	-1.155613
	-0.42852	-0.70305
	[6.60029]	[-1.64372]
R-squared	0.59736	0.923429

որտեղ առաջին տողը փոփոխականների գործակիցներն են, երկրորդը՝ սխալի գնահատականն է, իսկ երրորդը՝ t-վիճականին: Գնահատված մոդելում գործակիցների նշանակալիությունը որոշվում է t-վիճականու միջոցով: Նշանակալի են այն գործակիցները, որոնց t-վիճականին բացարձակ արժեքով մեծ է երկուսից:

VAR մոդելի կայունության պայմանը ստուգվել է միավոր արմատի թեստի միջոցով, ինչն էլ ցույց է տալիս, որ մեր կողմից դիտարկված VAR-ը բավարարում է կայունության պայմանին, քանի որ բնութագրիչ հավասարումների արմատները իրենց բացարձակ արժեքով փոքր են 1-ից (Տե՛ս աղյուսակ 4.2):

Տպագրության եղանակը՝ օֆսեթ:
Ֆորմատ՝ 60x84 1/16, թուղթ՝ օֆսեթ, N 1:
Ծավալ՝ 9,5 տպ. մանուկ: Տպաքանակ՝ 100:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ» ՍՊԸ-ի տպարանում:
Ք. Երևան, Ավան, Դավիթ Սալյան 45:
հեռ. +374 94 58.22.99
E-mail: info@limush.am